

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Q. Septimii Florentis Tertvlliani Carthaginiensis
Presbyteri, Opera Qvæ Hactenvs Reperiri Potvervnt
Omnia**

Tertullianus, Quintus Septimius Florens

Coloniæ Agrippinæ, Anno M. DC. XVII.

De habitu muliebri.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-71872](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-71872)

in arca Noe fuerint omnes generis animalia, munda septena & septena immunda vero duo & duo, exclusi vero fuerint Idololatra omnes, consequntur, ut quod in Arca non fuit, in Ecclesia non sit. Eam enim Ecclesia figuram gessisse tradit Auctor lib. de Baptismo, infra Tom. sequ. ubi de ea loquitur.

ARGVMENTVM LIBRI DE HABITV MVLIEBRI, Per Iacobum Pame- lium.

CONSIDERATO excessu Habitus muliebri tam in cultu, quam in ornatu, librum hunc Pareneticum scripsit Tertullianus.

Primum autem docet, lugere potius, paniter, & omni satisfactionis habitu ignominiam primi Eua delicti expiare, debere mulierem, quam ornari, si ad mercedem respiciat, que exspectatur in caelis.

Deinde angeli de ferribus, qui & metallorum opera nudauerunt, & incantationum vires prouulgauerunt, & omnem curiofitatem vsque ad stellarum interpretationem designauerunt, proprie & peculiariter adhiberi debere omne instrumentum muliebri gloriae, quibus tamen in laudato renunciauimus.

Quod quum ex libro Enoch comprobaretur: eam scripturam, etiam in armarium Iudaicum non admittatur, forte quod non putaretur eam post cataclysmum saluam esse potuisse, tamen a Noe illius absponte aqae potuisse in spiritu reformari, atque per istam omne instrumentum Iudaicae litteraturae restauratum, maxime, quum etiam de Domino predicari, & apud Iudaeos Apollolium testimonium possideat.

Porro est illis non imputetur, verum tamen ipsarum cultum

(seu mundum muliebrem) qui in auro & argento, & gemmis, & vestib. consistit, ad ambitionem pertinere, ornatum vero (quem immundum muliebrem conuenit dici (qui in cura capilli & curis & carum partium corporis, qua oculos trahunt (de quo sequenti libro latius) ad prostitutionem.

Auri vero & argenti, ac ferri & aeri parem esse conditionem, & ex ista necessarios operas exhiberi rebus humanis.

Gemmas item non aliud esse quam aut lapillos & calculos, aut maris conchas, aut denique de fontibus draconum erui solitas, ut sic etiam de serpente cultior fiat mulier.

Haec omnia sola raritate & peregrinitate gratiam possidere, quod apud Barbaros, ubi vernaculum est aurum, & apud Parthos & Medos, gemmae fastidio sunt, apud Tyrios etiam vilior sit purpura quam rubrica.

Non placere quoque Deo coleres, quos non ipse produxit, atq; adeo intelligi a diabolo esse interpolatores naturae, neque excusari quod materia ipsa ex Deo sint, quum etiam rebus Dei Idololatriam constet.

Denique ad ambitionem pertinere haec omnia, que inde nomen habet, quod concupiscentia apud animum ambiente nascatur ad gloriae votum.

Ceterum genuinum esse hunc Tertulliani seram conuenit, quod libri de Speculaculis nominatim mentionem faciat. Imitatur autem illum ad verbum pene locis infra adnotatis BB. Cyprianus libri de Habitu, & discipuli Virg. ac de bono Pudicitiae, & Hieronymus in vita Pauli Eremitae, ac Epist. ad Latam. Meminerunt etiam Tribenius & Politianus locis initio Apologistici citatis. Edidit vero primum ex cod. MS. Hirsingiensis & Paterniacensis, cum Scholijs, deinde & cum Adnotationibus Rhenanus, castigauit rursus ex Britanico Lalandi codice Gelenius. Nos denique iterum repurgauimus ex tribus Vaticanis MS. codicibus, & nostris quoque adnotationibus auxiliis.

E
V.
VI.
VII.
VIII.
IX.

IGLL
ERA

Q. SEPTIMI FLORENTIS TERTVLLIANI DE HABITV MVLIEBRI LIBER.

LIEBRI LIBER.

SI tanta in terris moraretur fides, quanta merces eius exspectatur in caelis, nulla omnino vestrum, Sotiores dilectissimae, ex quo Deum viuum cognouisset, & de sua, id est, foeminae conditione didicisset, laetorem habitum, ne dicam gloriosorem, appetisset, ut non magis in foribus ageret, & squalorem potius affectaret, ipsam se circumferens Eam lugentem & poenitentem, quo plenius id quod de Eua trahit (ignominiam dico primi delicti, & inuidiam perditionis humanae) 4 omni satisfactionis habitu expiaret. 5 In doloribus & anxietatibus paries mulier, & ad viuum tuum conuersio tua, & ille dominabitur tui, & Eua te esse nescis? Viuit sententia Dei super sexum istum in hoc saeculo, viuat & reatus necesse est. Tu es diaboli ianua, tu es arboris illius resignatrix, tu es diuinae legis prima delectrix, tu es quae eum suauitatem quem diabolus aggredi non valuit. Tu imaginem Dei, hominem, tam facile elidisti. Propter tuum meritum, id est, mortem, etiam filius Dei morti habuit; & adornati tibi in mente est, 6 superpelliceas tuas tunicas? Age nunc si ab initio terram & 7 Milefii oues tonderent, & 8 Seres arbores nerent, & 9 Tyrii tinguerent, & 10 Phryges infuerent, & 11 Babylonii intexerent, & 12 Margaritae candere, & 13 Ceraunia coruscarent, si ipsum quoque Aurum iam de terra cum cupiditate prodidisset, si iam & 14 Speculo tantum mentiri liceret: hac Eua concupisset, de paradiso expulsa, iam mortua, opinor? Ergo nec nunc appetere debet, aut nosse, si cupit reuiuiscere, quae ne habuerat, nec nouerat, quando vivebat. Ideo omnia ista damnatae & mortuae mulieris impedimenta sunt, quasi ad pompam funeris constituta. 16 Nam & illi qui ea constituerunt, damnati in poenam mortis deputantur, 17 scilicet angeli, qui ad filias hominum de caelo ruerunt, ut haec quoque ignominia foeminae acce-

dat. Nam cum & materias quasdam bene occultas, & artes plerasque non bene reuelatas, saeculo multo magis impetito prodidissent (siquidem & 19 metallorum opera nudauerant, & 20 herbarum ingenia traduxerant, & 21 incantationum vires prouulgauerant, & omnem curiofitatem vsque ad stellarum interpretationem designauerant) proprie & quasi peculiariter foeminae instrumentum istud muliebri gloriae contulerunt lumina lapillorum, quibus monilia variantur, & circulos ex auro, quibus brachia artantur: & medicamenta ex fuce, quibus lanæ colorantur: & illum ipsum nigrum puluerem, quo oculorum exordia producuntur. Haec qualia sunt, interim iam ex Doctorum suorum qualitate & conditione pronunciaripotest, quod nihil ad integritatem peccatores, nihil ad castitatem adamatores, nihil ad timorem Dei deserrores spiritus aut monstrare potuerunt, aut praestare. Si doctrina dicenda sunt: mali magistri male docuerunt necesse est. Si mercedes pro libidine, nullius rei turpis, merces decora est. Quid autem tanti fuit ista monstrare siue conferre? utrumne mulieres sine materiis splendoris, & sine ingenijs decoris placere non possent hominibus, quae adhuc inculta, & incompolita, & (ut ita dixerim) crudae & rudes, angelos mouerant? Anne 24 fordidi, & per gratitudinem vltum contumeliosi amatores viderentur: si nihil foeminae in conubium allectis contulissent? Sed haec non capit aestimare. Nihil plus desiderare poterant quae angelos possidebant, magno scilicet nupterant. Enimvero qui utique interdum cogitabant vnde cecidissent, & post libidinum vaporata momenta caelum suspirabant, illud ipsum bonum foeminarum naturalis decoris, ut causam mali, si e remunerauerunt, necis profuisset felicitas sua, sed vt deuctae de simplicitate & sinceritate, vna cum ipsis in offensam Dei peruenirent. Certi erant 26 omnem & gloriam & ambitionem & affectionem per carnem placendi, Deo displicere. Hi sunt nempe angeli,

G
Gen. 6.
H
Gal. 6.
1. Cor. 6.

Tertulliani Opera.

Q 2 geli,

A
2. Cor. 6.
Matth. 22.

CAP. III.

Inde r.
CAP. IV.

CAP. V.

D

geli, quos iudicaturi sumus: hi sunt angeli, quibus in laacro renunciamus. Hæc sunt utique, per quæ ab homine iudicari meruerunt. Quid ergo faciunt apud iudices suos res eorum: Quod est commercium damnaturis cum damnandis? opinor quod 27 Christo & Beata. Quæ constantia tribunal illud ascendimus, decreturi aduersus eos quorum munera appetimus: Nam & vobis eadem tunc 28 substantia angelica repromissa, 29 idẽ sexus qui & viris, eandẽ iudicandi dignationẽ pollicetur. Nisi ergo hic iã preiudicauerimus res eorum prædammando, quas in illis tunc damnaturi sumus, illi potius nos iudicabunt atque damnabunt. [30 Scio scripturã Enoch, 31 quæ hunc ordinẽ angelis dedit, non recipiã quibusdã, quia 32 nec in armariũ Iudaicũ admittitur. Opinor nõ putauerunt illam ante cataclysmũ æditã, post eum casum orbis omnium rerum abolitorem, saluã esse potuisse. Si ista ratio est, recordentur: pronepotẽ ipsius Enoch, fuisse superstitem cataclysmi Noe, qui utique domestico nomine & hereditaria traditione audierat, & meminerat de proauis sui penes Deũ gratia, & de omnibus prædicatis eius: cũ Enoch filio suo Matufalẽ nihil aliud mandauerit quã vt notitiã eorum posteris suis traderet. Igitur siue dubio potuit Noe in prædicationis delegatione successisse, vel quia & alias nõ tacuisset, tã de Dei conseruatoris sui dispositione, quã de ipsã domus suæ gloria. Hoc si non tã expedit haberet, illud quoque assertione scripturæ illius tueretur: proinde potuit abolitã eam violẽtia cataclysmi, in spiritu rursus reformare: quẽadmodum & Hierosolymis Babylonia expugnatione deletis, 33 omne instrumentum Iudaicæ litteraturæ per Esdrã constat restauratum. 34 Sed cũ Enoch eadem scripturã etiam de Domino prædicatit, à nobis quidem nihil omnino reiciendum est, quod pertinet ad nos. Et legimus omnẽ scripturam edificacioni habile, diuinitus inspirari. à Iudæis postea iã videri propterea reiectam, sicut & cetera fere quæ Christum sonant. Nec vitæque mihi hoc, si scripturas aliquas nõ receperunt de eo locutas, quem & ipsum coram loquentẽ non erant recepturi. Eo accedit quod Enoch apud Iudã Apostolum testimoniu possidet. [35 Nulla nunc muliebri pöpe nota iniusta sit prædammationis de exitu auctoriũ. Nihil angelis illis inparetur præter repudiũ cœli, & 36 matrimonium carnis. Rerum ipsarum qualitates examinemus, consilia quoque concupiscentiæ earum deprehendamus. Habitus femine duplicem speciem circumfert, 37 cultum & ornatum. Cultum dicimus, quem mundũ muliebrem vocant. Ornatum, quem immundum muliebrem conuenit dici. Ille in auro, & argento, & gemmis, & vestibus deputatur: Ille in cura capilli, & cutis, & earum partium corporis quæ oculos trahunt. Alteri ambitionis crimen intendimus, alteri prostitutionis. vt iã hinc prospicias. Dei ancilla, quid ex his disciplinae tuæ conueniat, quæ de diuersis institutis censuras scilicet humilitatis & castitatis, [38 Aurũ & Argentũ principes materia: cultus secularis assint necesse est, vnde sunt: Terra scilicet plane gloriosior, quoniã in maledictorũ 39 metallorũ feralib. officinis 40 pœnale opere deplorata nomen terræ in igni reliquit, atque exinde de 41 tormentis in ornamenta, de suppliciis in delicias, de ignominia in honores, 42 metalli refusa mutatur. Sed & ferri & æris, & aliaũ vilissimarũ materiaũ par cõditio est, & terreni generis, & metallici operis: quo nihilo generosior iudicari possit auri & argenti substantia pedes natura. Quod si ne qualitate vsus, gloria est auro & argento: atquin magis ferro & æri: quorũ ita disposita est vtilitas, vt & proprias operas plures & necessarios exhibeant, rebus humanis, & nihilominus auri & argenti de sua vice accommodant iustioribus causis. 43 Nam & annuli ferro sunt, quãdam elui & potui vascula ex ære adhuc feruat memoria antiquitatis. Viderit itiam ad spurca instrumenta auri & argenti demens copia deleruit. Certe nec ager auri opere paratur, nec nauis argenti vigore contextitur. Nullus bidens aurum demergit in terrã, 44 nullus clausus argentũ intimat tabulis. Taceo totius vitæ necessitates ferro & æri innixas: cum illæ ip-

se diuites materia, & de metallis refodienda, & in quocũque vtu producenda, sine ferri & æris operario vigore nõ possunt. Iã igitur estimandũ est, vnde obueniat tanta dignitas auro & argento, cum & conflaginẽ, quantũ ad genus, & potioribus, quantũ ad vtilitatem materiis, præferantur. [45 Sed & lapillos istos qui cũ auro superbiã iungunt, quid aliud interpretet quã lapillos & calculos, eiusdẽ 46 terræ, minutalia: nec tamẽ aut fundamentis demandandis, aut parietibus molendis, aut fastigiis sustinendis, 47 aut tectis delandis necessaria: Solũ hunc 48 mulierũ stuporem edificare nouerunt: quia tarde teruntur vt nitent, & subdole substruunt vt floreat, & anxie forsantur vt pendeant, & auro lenociniũ mutuũ præstant. 49 Sed si quid de mari Britannico aut Indico ambitio piscatur, cõchæ genũ, nõ dico cõchylio, aut ostreo; sed nec 50 pelotide Iræus de sapore. Ad hoc 51 enim conchas nouerim maris poma. Quo d si concha illa aliquid intrinsecus postulat, vitũ eius magis debet esse quã gloria. Et licet margaritum vocetur, non aliud tamẽ intelligendũ quã conchæ illius aliqua dura & rotunda verruca. 52 Auri & de frontibus draconũ gemas erui, sicut in piscũ cerebris lapiditas quẽdam est. Hoc quoque decet Christianæ, vt de serpente cultor fiat. Sic calcabit diaboli caput, dũ de capite eius cruciatus suis aut ipsi capiti ornata struit. [53 Hæc omnia de raritate & peregrinitate sola, gratiam possident. Denique int. a terminos suos patrios non tant habentur. Semper abundantia cõmuniõsa in semetipsa est. Apud Barbaros quõsdam, quia 54 vernaculũ est aurum & copiosum, 55 auro vinẽtos in ergastulis habent, & diuitis malos onerant, tanto locupletiores, quanto nocentiores. Aliquando reuera inuentum est, quomodo & aurũ non ametur. Gemmarũ quoque nobilitatem 56 vidimus Romæ de fastidio Parthorum & Medorum, ceterorũque gentiliũ suorum, coram matronis erubescẽtem, nisi quæ nec ad ostensionem fere habentur. 57 Latet in singulis inatragdi, & 58 cylindros vaginæ suæ solus gladius sub sinu nouit, & in 59 peronibus vniones emergere de luto cupiunt. Denique iam gemmarum habent, quod gem. aũ esse non debet, si non comparet: aut ideo comparet, vt neglectũ quoque ostendatur. [60 Proinde & vestium de coloribus honorem ferui etiam corum terunt. Sed & parietes 61 Tyris & hyacinthis, & illis restis velis, quæ vos opere resoluta transfigurant, pro pictura abutuntur. Vilior est apud illos purpura, quã 62 rubrica. Quis enim est vestis honor iustus de 63 adulterio colorum inistorum? Non placet Deo, quod non ipse produxit, nisi si nõ potuit 64 purpureas & carinas oues nasci iubere. Si potuit, ergo iã noluit: quæ Deus noluit, vitq; non licet fingi. Non ergo natura optima sunt ista, quæ a Deo non sunt auctore natura: Sicã diabolo esse intelligitur ab interpretatore natura: Alienus enim esse non possunt, si Dei nõ sunt: quia emuli sint necesse est, quæ Dei non sunt, alius autem præter diabolũ & angelos eius, æmulus Dei non est. Ceterum 65 materia ex Deo sunt, non statim & huiusmodi fructus laterem omnib. queritur, & vnde sint cõchæ, & qua dispositione decurrant, & vbi collocentur. Nã & cõs ista phanæ spectaculorũ seculariũ voluptates, 66 sicut de ipsiis siũ volumẽ adidimus. Ipsa etiã Idololatriæ ex rebus Dei constat: non tamen ideo Circi furoribus, aut hærenæ atrocitatibus, aut scenæ turpitudinibus, Christiani affici oportet: quia Deus & equum, & pantheram, & 67 vocẽ homini dedit: nec ideo Idololatriã impune faciet Christianus, quia Dei conditio est & thus, & merũ & ignis qui velcitur, & animalia quæ vitima sunt, cum & ipsa materia quæ adoratur, Dei sit. Sic ergo & circa actum materiaũ census à Deo descendens, propterea excusatus. Deo extraneum vt reum scilicet gloria secularum. [68 Nam vt quæque reum, per singulas qualitates & vnamquamque regionem, materiis à Deo distributa sunt, inuicẽ sibi peregrina apud exteros, mutuo rara, apud vos, iure, si vitique vel appetuntur, vel negliguntur, quia non tantus est in illis feruor glorie inter domesticos frigida. Sed enim ex 69 possessionũ distributione,

quam

quam Deus ut voluit ordinavit, raritas & peregrinitas apud extraneos semper gratiam inveniens, de simplici causa non habendi quae Deus alibi collocavit, concupiscentiam concitabat habendi. Ex hac vitium aliud extenditur, immoderate habendi: quod & si forte habendum sit, modus tamen debetur. Hæc erit ambitio, 70 vnde & nomen eius interpretandum, quod concupiscentia apud animam ambiente nascatur ad gloriæ votum: grande scilicet votum, quod (ut diximus) non natura, nec veritas, sed vitiosa animi passio concupiscentia commendavit, & alia vitia ambicione & gloriæ: sic & pretia rebus inflammavit, vt sic quoque accenderent, 71 Non tam maior fit concupiscentia, quanto magno fecit quod concupit? 72 Breuissimi loculi patrimonium grande profertur, 73 Vno lino decies fecturium inferitur. 74 Salus & insulas tendere currit ferit. Graciles aurium cures 75 Kalendarii expendunt, & 76 fingula per singulos digitos de facis singulis ludit. Hæc sunt vires ambitionis, tantum vfurari lubstantiam vno & muliebris corpufculo batulare.

ANNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE Habitu muliebris.

CAP. I.

- 1. Sitanta in tertis, &c.] Caput hoc inscriptum: Quod lugere potius quam ornari mulier debeat. Maluimus autem legere in tertis quam illud Tertium, quod initium huius libri citat: in terra.
- 2. vt non magis in foribus ageret] Describit (inquit Rhenanus) exemplum hominis exomologem facientem, & actum penitentia exequente de quo latius supra lib. de Penitent.
- 3. id quod de Eua trahit, &c.] Adnotandum locus, quod primam deitum, seu peccatum originale de Eua trahi dicit: quum quidam vsque adeo ab Adam illud propagatum dicant, ut si Adam non peccasset, supposito derivatum non fuisset.
- 4. omni satisfactionis habitu.] De satisfactione supra late tractauimus lib. de Penit. c. 26.
- 5. In dolibus & anxietatibus paties, &c.] Quum Rhenanus ex eo quod prius legebatur: paties, collegit legendum dominatur; ego extoritur quum iuxta editiones omnes tam Hebraicas quam Græcas & Latinas confer legendum cum me 3. Vnde cod. dominatur, legit etiam paties maxime quum similiter legit B. Cyprianus, & lib. de Hab. virg. l. 1. f. 3. p. 12. Pertinet autem illud & erit ad virtum tuum conuersio tua, ex Græco ἡ ἀρετὴ τοῦ ἀδελφοῦ τῆς προῦο B. Hieronymus aperit ex Hebræo & sub viri potestate eris.
- 6. super pellicæ tuas tunicas.] Similiter B. Chrysostomus hom. 18 in Genesimatum versum hanc scripturam impugnât.
- 7. Millefones onderent.] D. Hieronymus (inquit, Rhenanus) in marginibus Ezec. cap. 27. auferat, ex Mille: o lavas præcipuos solitas Tyrum deseri, vt non sine causa loqueri interpretibus: & apud eum Prophetam vertere, & lanas de Milleo: quum tamen Millei vocabulum in Hebræo nunquam inueniatur. Nos etiam hæc de re aliud diximus ad illud libro de Pallio: Nec de ouilibus dico Millefones, &c.
- 8. & Secæ arboribus aceret.] Apud Seras (teste eodem Rhenano) Scythiam gentem in arboribus lanugine reperitur, quam aqua perfusam depuratur. Secas Lanugo filuarum nomine vocat Plinius l. 6. c. 17.
- 9. & Tyri tingentent.] Idem Plinius (inquit Rhenanus) Phoenicem describens: Tyros (inquit) quondam insula, præalto mari septingentis passibus distans, nunc vero Alexandri oppugnantis operibus continetur. Olim porta clara vrbibus gentis, Lepri, Vicia, & illa Romanæ Imperij amula, terrarum orbis axis, Carthagine, etiam Gadiabus extra orbem condita. Nunc omnis eius Nobilitas conchylio atque purpura consistat.
- 10. & Phryges inuenerent.] Pizia (inquit idem) vestes acui facere Idei Phryges inuenerunt, ideoque Phryges onces appellati sunt, ex eodem Plin. Eodem pertinet quod supra dixit Auctor libro de Idolol. ca. 3. an Phrygio detexit: & an filo formetur.
- 11. & Babylonii intexerent.] Colores (inquit Rhenanus) diuersos pñtare in exercere Babylon maxime celebravit, & nomen imposuit. Eiusdem Plinii verba sunt: Vnde Babylonicæ vestes & stragula dista. Ad explanationem vero facit illud B. Cypr. lego de bono Vniuers. Vestibus autem intexere, quasi pretio illi vestes corrumpere. quid inter filia flammis deicata regida facit metallis?
- 12. & margaritæ cadent.] Et hoc (inquit Rhenanus) docente Plinio, margaritarum dos omnis, in candore, magnitudine, orbis, laeore, & pondere. Hinc placet magis hæc lectio, quam quod habet B. Vnde cod. ms. margarita.
- 13. & Ceraunia corallæ.] Fulgur (inquit Rhenanus) propriè coruscatur, & fulmine nomen habet Ceraunia gemma. Signi-

Tertilliani Opera.

dem fulmen Græci negoni appellant. De hac gemma Plinius quoque lib. 37. capite 9. Est (inquit) inter candidas & quæ Ceraunia vocatur, fulgorem siderum rapiens; ipsa crystallina splendore carulei in Carmania nascens. Albam esse Zenobemus fecerit, sed habere vitium stellam concurantem. Meminit & aliterius cuiusdam Ceraunia; Parthorum Magis quæ sita, sed rara admodum, quoniam non alicubi inueniatur, quam in loco fulmine idio. Flammæ Ceraunus tribuit Hieronymus, quum ad Demetriadem scribens: Vt taceam (inquit) de inaurium pretiis, candore margaritarum, rubri maris profunda testantium, Smaragdorū virore, Cerauniorum flammis, Hyacinthorum pelago. Ad quæ ardente & insaniunt studia maroniarum.

14. Siam & Speculo tantum mentiri liceret.] Huc alludit B. Cyprian. libro citato in hac verba: Quis postremo Speculum consilium, nisi quia ne ipsa sit timetur.

15. impedimenta.] Impedimentorum (inquit idem Rhenanus) nomine sarcinus accipimus. Ita rursum libro sequenti, Et reliqua compositionis vitia impedimenta. Item libro ad Martyr. supra capite 2. Cetera aque animi impedimenta, & infra libro 1. ad Vxor. capite 5. filiorum impedimenta. Alludit autem hic ad pompam triumphalem, qua redūces Imperatores pop. Rom. velitis bene gessit urbem ingrediantur caris ostentaculo palatis. Sicut postea ad funebrem Triumphalium orrorum pompam, in qua similia deferbantur. Nam sequitur: quasi ad pompam funebris conficitur.

CAP. II.

- 16. Nam & illi qui ea constituerunt, &c.] Titulum huius capiti deditimus: Quod angustis delectoribus debeat, quicquid ad instrumentum muliebris gloriæ pertinet.
- 17. illi scilicet angeli, qui ad filias hominum de celo uerunt] Pertinet hoc ad errorem Tertull. etiam Veteribus alijs, & ipsi B. Cypr. communem. de quo aliquid diximus ad lib. c. ius de Discept. & hab. virg. num. 54. & latius inter Auctoris errores in nostris Prolegomenis.
- 18. bene occultas.] Hoc est (Rhenano interprete) utiliter occultas, vt mox non bene reuelatas, id est, quas expediat non esse reuelatas.
- 19. metallorum opera.] Intelligit (vti Rhenanus adnotat) de fodinis auri & argenti. Id quod in sequenti libro alijs verbis explicat. Qui (inquit) & metacis eiusmodi illecebras detexerunt. Cyprianus in Demetriam: Minus argenti & auriopes iugerunt iam exhausta metalla & pauperes uena.
- 20. herbarum ingenia traduxerant.] Hoc est (inquit Rhenanus) herbarum vim atque naturam publicauerant. Eodem autem modo dicitur lib. de Fuga in persequente infra T. 1. non traditus autem traduci habebatur: est (vti idem ibidem) exponi omnium oculis seu publicari.
- 21. & incantationum vires prouulgauerant.] ms. 3. Vnde. cod. prouulgauerant. Perinde est, indicat Egius bis verbis: Prouulgati leges dicuntur, quum primum in vultus eduntur, quasi prouulgati. Atque de incantationibus infra, Tomo sequenti, lib. de Anima.
- 22. vsque ad stellarum interpretationem.] Similiter dixit Auctor sub fine libri de Pallio: & qui stellarum coniectat. Verumque autem pertinere iudico non ad Astrologiam, quæ de curia certo stellarum agit, sed ad Astrologiam, de qua latius supra lib. de Idolol. c. 9. & Adnot. ibidem nostris: Nisi qui multis istud referre ad stellarum nomina, de quibus Origene teste, homil. 8. in Num. plurima in libello, qui appellatur Enoch, secreta continentur & arcana, de cuius scriptis latius sequenti capite.
- 23. nihil ad integritatem peccatores.] Quantumvis resurgantibus ms. 3. Vnde, illegunt peccatores, asserunt Rhenano lego: peccatores, vt oratio tribus membris consistat, maxime quod libro sequenti legitur: per angelos peccatores demonstrata sunt. Lega interim cum 1. edit. in marg. ista monstrare siue conferre, pro: licet conferre.
- 24. An ne fordidi, & per gratitium vsum contumeliosi.] Posterioribus verbis priora explicatur. Nam (vti adnotat etiam Rhenanus) fordidos pro auarus accipit, & gratitium vsum intelligit eum, qui caret premio.
- 25. Sed hæc non capit estimare.] Et hic (inquit Rhenanus) ut in alijs libris sapienton capit, pro eo quod Græcè dicitur ἄσφραγος, hoc est, non licet fieri non potest, vt res sic estimetur. Similes loci sunt supra Lib. de Spectacul. c. 4. interpretari capit. lib. de Prescript. adu. heret. Alia capit opinari. Item adu. Marc. l. 1. si de precari capit. lib. 2. cap. pietiam imaginem spiritus dicere flatum. lib. 3. Id enim inrelligi vel non intelligi capit l. 4. separatio per coniunctionem capit de qua fit. & lib. 5. animale dici capit, & abique qua nec corpus aliud dici capit. Denique: Quod si non capitaliter omnia ista deputati.
- 26. omnem, &c. affectionem per carnem placendi.] Alludit huiusmodi ad illud Galat. 6. Quicumque voluit placere in carne, &c. de quo latius lib. aduerf. Marc. 5. Legimus autem ex 3. ms. Vnde. cod. Quid ergo faciunt, proficiunt.
- 27. Chrito & Belia.] Peculiare est hoc Auctori tum hic, tum lib. de Cor. milit. infra cap. 10. Belia, pro eo quod Græcè βελία, & tum 2. Cor. 4. tum frequenter in veteri Testamento ex Hebræo interpret Latinus: Belial. Quod esse proprium diaboli etiam adnotuit Cyrillus

Q3

Orat.

IGLL
ERA

A

Orat. de exitu anime, & d. 70. interpretibus veritatis Deuter. 13. dicitur quod iniquum seu peruerum aut noxiu, uti. Reg. i. 2. 10. & 23. quod pestilentem sonat. B. vero Hieron. Iudic. 19. interpretatur filii Belial. sine iugo.
 28. sublatam angelica. Pertinet hoc ad alterum Auctoris errorem, quo corpus [sic] factum angelicis tribuebat, & de quo etiam inter Prolegomena.
 29. idem textus qui & vitis.] Hec addit, quia legitur Matth. 22. Neque nubent neque nubentur, sed sicut angeli Dei in caelis. de quolastius lib. de Resurrex. carn. Tom. sequens.

C A P. III.

B

30. Scio scripturam Enoch, &c.] Huius capitis inscriptio sep-
 sam prodit: De scriptura Enoch auctoritate. Porro praterquam
 quod Prophetiam Enoch citat Auctor supra Apolog. ca. 21. & lib.
 de Idolol. cap. 4. & 15. ubi aliquid adiecit Adnot. nost. & infra
 quoque libro de Cultu feminarum. hic etiam auctoritatem eius vin-
 dicat quatuor potissimum rationibus. Primum contra eos, qui non
 putauerunt eam post cataclysmum saluam esse potuisse, quod pro-
 pheta Enoch Noe potuerit eam, si non scripto, saltem hereditaria
 per Mahusalem filium eius traditione posteris sua predicatione de-
 legasse, aut iam abolitam in spiritum rursus reformare, quemad-
 modum ab Elira instrumentum liberaturam Iudaeis restauratum
 est. Deinde quod omnis scriptura adificationi habilitatis diuinitus in-
 scripta fuerit, qua raso etiam allegari possit contra eos, qui ha-
 bitum hinc scripturas apocryphas existunt, qui sunt Tobie, Iudith,
 Sapientia, & Ecclesiastica, ac Macchabearum libri. Item quod ad Iu-
 daeos reuocata sit, eo quod de Domino predicant, quem admodum &
 antiqui & moderni heretici scripturas multas reiecerunt, eo quod
 heresi suis contrariarent: de quo latius scribitur aduersus Marcionem.
 Denique quod apud Iudam Apostolum testimonium possideat. Neque
 mirum, quum etiam Inuentur, Iustinus Martyr, Clemens Alexandri-
 nus, & Athenagoras Tertullianio antiquiores tanti fecerint (dicitam
 Enoch Prophetiam, ut inde errorem suum hauserint) de quo in Pro-
 legomenis nostris latius de angelicis malis, qui ad iunpiti corpus ex
 filibus hominum Gigantes susceperunt, immo & post eum Mele-
 didus Martyr, B. Cyrilianus, Lactantius, Severus Subpitiu, Proclus
 denique & Pselus, Philosophi Christiani. Verum B. Hieron. usque
 adeo in contraria est sententia, ut lib. de Eccl. script. asserat, pro-
 pheta Epistolam Iudae quibusdam Ecclesiasticis Patribus fuisse re-
 ceptam, quod apocryphum librum Enoch citet. De quo tamen Apo-
 stolum Iudam excusasti in Comment. epist. ad Titum, quod vti liceat
 parte libri, etiam si totum librum quis non approbat. Similiter Chry-
 sost. in Comment. ad Gen. c. 6. fabulis nuncupatis Enoch libri dicitam
 sententiam, & apertius D. August. l. 13. de Ciuit. Dei ca. 23. & 24. quibus
 quidem nonnulla diuina Enoch scripturam ab Adam negare non
 possunt, cum hoc in Epistola canonica Apostolus Iudas dicat, sed
 non sunt in canone scripturarum. Vnde illa quae sub nomine eius pro-
 feruntur, & continent fabulas illas de Gigantibus, quod non habue-
 rint homines patres recte et prudenter iudicantur non ipsius esse
 credenda. Cui similia ab eodem reperuntur, ne hic prolixiores simus,
 lib. 8. de Ciuit. Dei c. 38. Item sensus videtur Epiphanius, ubi a-
 git de heresi Marcionis, qui quum Enoch mentionem fecisset, ad-
 dit: Sed nondum existabat lex scripta, verum naturalis tantum
 illa ex mente & traditione per successionem patrum ad filios; quod
 tamen ipsum accedit ad primam rationem supra scriptam Auctoris.
 31. quae hinc ordinem angelis, qui & materia huiusmodi ille-
 cebat detexerunt, aurum dico & argentum illustrii, & opera co-
 rum tradiderunt, etiam callibepharum uellerumque tincturas
 inter cetera docuerunt, damnati a Deo sunt, ut Enoch refert. Re-
 liqua nunc dicimus ex Aug. & reliquis Veteribus, de quibus latius
 Sicut Senensis, Bibliotheca sancta l. 2. de Hen. &

D

32. quia in armatum Iudaei cum admitteret.] Canonem scriptu-
 rarum Iudaeorum etiam legitur, quod B. Augustinus refert, ubi supra] ser-
 uandus in templo Iherosolymitanis, iussu domini diligenter seruatum.
 De cataclysmo vero pro diluio alibi aliquid dicimus. Procu-
 rum item Noe fuisse dictum Enoch pater quia Enoch genuit Ma-
 riusalem, ex illo Lamech, cuius filius Noe.
 33. omne institutum Iudaei dicit litteraturae per Efilram con-
 stat restauratum.] Similiter teneat lib. 3. adu. borese 25. In ea (in-
 quit) capitulatae populi quae facta est à Nabuchodonosor corruptis
 scripturis, & post 70. annos Iudaei descendentes in regionem suam,
 & post deinde temporibus Artaxerxis Persarum Regis, in scriptis
 Deus Elira sacerdoti tribus Lusi prateritorum Prophetarum om-
 nes rememorare sermones. & restituitur populo eam legem, quae data
 est per Moysen. Hinc etiam B. Hieron. lib. aduersus Heluidium,
 Eliram restauratorem Pentateuchi nuncupat: & alibi scribit, quod
 scripturas sacras iam dispersas eodem spiritu, quo ante scriptae erant,
 restituit. Hoc reperit in illud B. Isidor. Etym. l. 6. c. 1. Hebraei (in-
 quit) vetus Testamentum Eldra Auctore iuxta numerum literarum
 sacrarum in 22. libris accipiunt, diuisentes eos in tres ordines, Legii
 scilicet prophetarum, & Hagiographorum, &c.
 34. Sed quum Enoch eadem scriptura etiam de Domino praed-
 icauit.] Verbo ipsa praedicationis Enoch de Domino reperire est
 in Testamento duodecim Prophetarum, quod frequenter citatur ab
 Origine & Procopio. In Testamento enim Ius Simon: Vnde (inquit)
 in charactere scriptura Enoch, &c. quum Deus corpus adfer-
 re, & comedens cum hominibus, saluabit homines. Et nunc

filioli mei, obedite Leui, & in Iuda liberamini, & non effremini iu-
 per duas tribus hae, quum ex ipsi orietur nobis salutare Dei. Sus-
 citabit enim Dominus ex Leui principem sacerdotum, & ex Iuda
 Regem Deum & hominem ita saluabit omnes Gentes. Haud absimi-
 liter etiam Leui Innoent (inquit) ego sum ab omni impietate vestra
 & transgressione, quum fuerit in conformatione sculorum, in sal-
 uatore mundi impietate facientes, & sic citantur etiam magna à Do-
 mino, & inique facies cum Israel, ut non sufficit terra iam à fa-
 cie malitia vestra, & citatitur vltimum templi, &c. quemadmodum
 continet liber Enoch in istis.

C A P. IV.

35. Nulla nunc muliebri pompe nota iustitia, &c.] Inscr-
 ptionem hinc capiti deditur: De cultu & ornatu muliebri.
 36. & matrimonium carnis.] Etiam hoc ad supra scriptae 3. er-
 rorem pertinet.
 37. cultum & ornatum, &c.] Alludere videtur Auctor ad illud
 Varronis. Mundus muliebris dicitur à munditia, Ornatus, quasi ab
 ore natus. Hinc enim maxime iunitur, quod eam deest, inque ob
 id paratur speculum; hoc est enim quod dicit: Ornatum in curcu-
 tis & capilli conlitem, quem alio eleganter, à contrario sensu, im-
 mundum muliebrum vocat.

C A P. V.

38. Aurum & argentum principis materiae cultus, &c.] Inscr-
 ptionem hinc capiti deditur: De auri & argenti qualitatibus, in
 quomimitatur ex parte Plin. Nat. hist. l. 33. Prolegomen.
 39. metallorum feratibus officinis.] m. 3. feratibus, sed illud
 placet. Nam (vixit adnotauit & hanc) metallorum operum
 addiebatur damnati, inque ubi se Christiiani. De quibus 25. epist.
 l. 3. quum nec e. 7. Cyprianus Martyr: Non foveat (inquit) m. m-
 tellis lecto & culturo corpus. Hinc etiam sessa laboribus vicia.
 Siqualem sine balneo membra seu & iorde de forma. Panis illi ex-
 gustus. Vixit argenti dicitur. Semiton) capiti capillus horreus, &
 reliqua. Proinde non frustra hic dicit feratibus officinis. Apud Cyp-
 legitimus: feratibus cibis pollui, vialiarique.
 40. penali opere.] Ita (inquit) idem Rhenanus.) B. Cyprianus
 horribiles carceris atque iunestas penalis loci tenores dixit. Item
 Squalorem carceris ac receptaculi penalis horrorem. Et ad Dona-
 tum: Pergit penali bus conuuls perniciter adbere.
 41. de tormentis in ornamenta.] Eleganter (inquit) hic
 contigit contraria, quorum hoc primum membrum commendat
 Prolegomena. Hinc illud Ambrosii: Vos vero beata virgine, qua ta-
 lina tormenta passus quam ornata nescit.

C A P. VI.

42. metalli estuq.] Nam (eodem adnotauit) huc nomen. Ve-
 catur enim armilla auro torque. Est autem & hae phragis iurca-
 fultorum. Vltimus enim. Ad damnum. D. de penis. Quique (in-
 quit) refugit ex opere metalli in metallum damnatur. Hinc &
 Marcellus L. Milites D. Aureo mitari: custodie refugit dicit. Ili
 autem: & nihilominus auri & argenti, iudant), opera, idique
 illorum, id est probatoribus caulis.
 43. Nam & annuli feroci sunt.] Triumpharibus vixi adnot
 Rhenanus) olim corona auro Hieron) a iunibat a tergo, annu-
 lus tamen in digito ferreus erat. Hi quoque qui ad legationem acce-
 perant auctos, in publico tantum urubatur: intrada vero, fer-
 teis. Quo argumento etiam nunc spem & annulus ferreus mittitur,
 ique sine gemma. Ex Plinio. Nos aliquid etiam adiecit in cap. 6.
 Apolog. num. 79. Re. se autem ex conuetudine restituit Rhenanus:
 Nullus bideus, pro videns; nam correspondet ms. cod. 3. Va-
 tie.
 44. nullus elauus argentum intinam tabulis.] Simili Meta-
 phora dicit lib. de Resurrex. carn. Si quidem Epithes scribens A-
 pollolus, in matreorem hominem habebat Christum, sensibus
 ut quae intinandum Dominum significauit, ut intinam accipitur
 pro: inferere.

Indicis

CAP. VIII.

Indicus maximo huius nutrit Oceanus. Origo atque generura conchas est hanc multum ab olearum conchis differens. Has ubique...

70. Peloride. Inter testacea seu concharum genera (inquit Rhenanus) Peloridem quoque Plinius recenset, & alium evoluit scribit, l. 32. c. 9.

CAP. VII.

71. Hæc omnia de raritate & peregrinitate sola. &c. In scriptio est huius capitis. Quod apud Barbaros hæc prædica sunt fastidiosa. Et autem plausibile est, quod reperit I. I. Culey femin. & imitatur Auctorem B. Cyprian. de Hæb. virgin. quum sub finem dicitur...

CAP. IX.

68. Nam ut quæque rerum, &c. Postremum hoc caput in scriptum: Quod omnis iste ornatus ad ambitionem pertinet.

69. ex possessionum distributione, &c. Adnotatur dignus locus contra eos, qui possessiones omnes omnibus communis esse volunt; quippe quam distributionem eorum in Deo ordinatam adferat. Sine autem hoc legas: concupiscentiam concitat excessu, sive excitat eum MS. Vatic. cod. perinde est. ad posteriorem lectionem aludat magis verius cod. MS. legem: excutat.

70. unde & nomen eius interpretandum, &c. Elegans definitio ambitionis.

71. Non tanto maior, &c. Non (inquit Rhenanus) pro: Annō, seu Nonne. Eodem modo dicitur Exhort. ad castit. Non dicendum erit.

72. Breuissimis oculis, &c. Intellegit (inquit Rhenanus) repositoria, in quibus monilia magnam patrimonii aquantia seruantur, aut ipsa monilia, quæ vice loculorum sunt.

73. Vno lino, &c. Summa hæc (inquit idem) vices quinquies mille aureorum coronatorum. Hoc imitatus D. Hieron. in vita Pauli Eremitæ dicit, Quod uno filo villarum insunt pretia. Atque de Sceltijs vide nostras Adn. in B. Cyp. epist. 60. ad Episcopos Numidas n. 5.

74. Saltus & insulas, &c. Hoc est (inquit Rhenanus) saltuum & insularum pretia. Sunt autem etiam insule domus, quæ non communibus parietibus coniunguntur cum vicinis, aut rē fesso. Atque in illo tenera ceruix, emphasis est in tenera, quemadmodum est in eo, quod mox sequitur: Graciles aurium cutes. Similiter autem etiam B. Cyp. lib. de Bonopudic. Mirum negotium, mulieres ad omnia delicta, ad vitiorum sacrinas fortiores sunt viri.

75. Kalendatium expendant] Kalendatium hic (eodem adnotante) significat eius tabulas domesticas, quæ non singulos dies sed mens(es) singulos respiciunt. In his vitæ perscripta erant ad Kalendas exigenda. Seneca epistola 88. Dinitem (inquit) illum putat, quia aurea supplex etiam in via eum sequitur, quia in omnibus prouiciu arat, quia magnus Kalendarii liber voluitur. Signanter autem dicitur, expendant, hoc est, in extrema auri pellicula appendunt. De pretiosis in auribus loquitur. Exponit autem seipsum, quum inquit: Hæ sunt vires ambitionis, tantarum vitiarum substantiam vno & muliebri copulculo baiulare. Similiter autem dicit B. Cyp. loc. Bonopudic, quorum pretia etiam sine auribus Kalendatium cuiusuis excidunt, ubi etiam aliquis adnotauimus n. 47.

76. & sinistra per singulos digitos de faccis singulis ludit. Ita ex coniectura Latini, omittit voces: in superflua. Similiter B. Cyp. l. de Bonopudic. Quid quum digiti tali auro onerati nec intrare possunt, nec egredi vtrum visus expositor, an patrimoniorum (quis per saccos pecuniariorum intelligit hic Auctor) inanis pompa mō

STILL
ERA